

VẤN ĐỀ TÂY XAHARA ĐANG CHỜ ĐỢI GIẢI PHÁP CHÍNH TRỊ

Nguyễn Hồng Quân*

Hơn một phần ba thế kỷ nay, một “điểm nóng” ở Bắc Phi đã xuất hiện. Các bên liên quan và Liên hợp quốc (LHQ) đã bỏ nhiều công sức, tìm kiếm giải pháp phù hợp, nhưng mặc dù thời cuộc đã nhiều đổi thay, “điểm nóng” Tây Xahara vẫn đang chờ một giải pháp chính trị.

Tây Xahara là vùng hoang mạc rộng 267.000 km², vốn là thuộc địa của Tây Ban Nha từ năm 1884. Đường biên giới Tây Xahara được Tây Ban Nha và Pháp vạch ra năm 1912 (khi Pháp chiếm đóng Maroc) và tồn tại đến ngày nay. Trong thời kỳ thực dân, Tây Ban Nha chỉ giữ quyền lực rất nhỏ đối với các bộ tộc lưu vong (người Regueibat). Các bộ tộc này sống trên vùng đất rộng, trải từ Tây Draa tới Nam Maroc, xuống tới sông Xênegan, cho nên điều dễ hiểu là họ ít quan tâm đến các đường biên giới.

Năm 1957, khi vừa giành độc lập, Môritani nêu yêu sách về Tây Xahara. Năm 1958, Tây Xahara trở thành một tỉnh của Tây Ban Nha. Maroc cũng nêu yêu sách về vùng đất này. Vua Mahamed V đã thể hiện ý chí giành Tây Xahara cho Maroc. Năm 1963, mỏ phốt phát lớn được

phát hiện tại Bou Craa, khiến Tây Ban Nha xúc tiến thành lập ở đây một quốc gia nhỏ với 74 ngàn dân, nhằm tạo bình phong để chiếm đoạt tài nguyên thiên nhiên và để dễ bề điều hành hoạt động kinh tế.

Năm 1967, Mặt trận Nhân dân Giải phóng *Frente Popular para la Liberación de Saguía el-Hamra y de Río de Oro*, gọi tắt là POLISARIO, đã ra đời, tập hợp nhân dân đấu tranh giành độc lập cho Tây Xahara.

Ngay từ trước khi thực dân Tây Ban Nha đến, vùng đất Tây Xahara là bộ phận của cộng đồng Cherifienne. Do đó, Maroc tự cho mình có quyền trên vùng đất này. Từ 1973 đến 1975 đã có nhiều cuộc điều đình giữa các quốc gia trong khu vực để tìm giải pháp cho cuộc tranh chấp.

Trước các cuộc biểu tình quần chúng do POLISARIO tổ chức, LHQ khuyến áp dụng nguyên tắc quyền tự quyết dân tộc để giải quyết vấn đề. Maroc cậy nhờ Tòa án Quốc tế quyết định. Ngày 16-10-1975, Tòa án Quốc tế La Haye ra phán quyết công nhận những mối liên hệ lịch sử giữa Maroc và các bộ lạc của khu vực, nhưng khẳng định những mối liên hệ lịch sử đó không thể đặt trên quyền dân tộc tự

*Tiến sĩ, Bộ Quốc phòng

quyết. Phán quyết của Tòa án Quốc tế La Haye không làm bên nào thỏa mãn, không khẳng định Tây Xahara là đất vô chủ trước khi bị xâm chiếm.

Trong khi Tây Ban Nha chuẩn bị rút khỏi Tây Xahara, ngày 5-9-1975 Maroc huy động 350 ngàn dân chiếm miền đất này. Thấy vậy, Angiêri cũng động binh, tập trung quân ở biên giới với Maroc. Tình hình biên giới bỗng chốc trở nên căng thẳng.

Ngày 16-11-1975, hiệp định ba bên Tây Ban Nha, Maroc và Môritani được ký tại Madrid; theo đó Tây Ban Nha bàn giao quyền cai quản Tây Xahara cho Maroc và Môritani, đi ngược lại các nghị quyết của LHQ, bất chấp dư luận khu vực. Việc thành lập một nhà nước mới không thành. Maroc chiếm miền Bắc và miền Trung, Môritani chiếm miền Nam Tây Xahara. Sự việc này như đổ thêm dầu vào lửa, làm cho quan hệ giữa ba nước láng giềng là Môritani, Maroc và Angiêri càng thêm nghiêm trọng. Từ 27-1 đến 15-2-1976, xung đột ác liệt đã nổ ra giữa Maroc và Angiêri, kết cục là hai nước cắt quan hệ ngoại giao. Tây Ban Nha quyết định rút khỏi Tây Xahara vĩnh viễn. Tháng 5-1976, POLISARIO tuyên bố thành lập nước Cộng hòa Arập Xaraui Dân chủ. Nhà nước này được 73 quốc gia công nhận¹ và gia nhập *Tổ chức Thống nhất châu Phi* (OUA) năm 1982. Nhà nước Cộng hòa Arập Xaraui Dân chủ tiến hành đấu tranh du kích chống Môritania và Maroc. Hàng ngàn người tị nạn rời Tây Xahara tới khu vực Tindouf ở Angiêri. Đầu năm 1979, Môritani rút khỏi vùng đất chiếm đóng ở miền Nam Tây Xahara. Ngay lập

tức Maroc tiến vào, chiếm giữ phần đất mà Môritani vừa rút đi.

Từ 1976-1980, POLISARIO gây cho quân đội Maroc những tổn thất nặng nề. Nhưng nhờ có trợ giúp bí mật của Arập Xêut, Libi, Mỹ và Pháp, quân đội Maroc dần lấy lại được những vùng bị mất, tiếp đó Maroc đầu tư xây dựng những vùng đất này thành khu định cư, trong đó người Xaraui chính gốc chỉ chiếm thiểu số 30%.

Năm 1985, Tổng Thư ký LHQ phối hợp với OUA tiến hành hòa giải giữa Maroc và POLISARIO. Ba năm sau, ngày 30-4-1988, hai bên Maroc và POLISARIO đạt được thỏa thuận hòa bình. Năm 1990, Hội đồng Bảo an (HDBA) chấp thuận kế hoạch của Tổng Thư ký LHQ về thực hiện thỏa thuận ngừng bắn, bước vào giai đoạn chuyển tiếp. Ngày 29/4/1991, HDBA ra nghị quyết số 690(1991) đồng ý kế hoạch giám sát việc hồi hương những người Tây Xahara có khả năng bỏ phiếu trong cuộc trưng cầu dân ý để nhân dân Xaraui lựa chọn giữa độc lập hoặc sáp nhập vào Maroc.

Đại diện đặc biệt của Tổng Thư ký LHQ là người duy nhất chịu trách nhiệm tổ chức cuộc trưng cầu dân ý. Giúp Đại diện đặc biệt của Tổng Thư ký LHQ, có một nhóm hỗn hợp gồm đơn vị quân đội, đơn vị cảnh sát dân sự và cơ quan dân sự, gọi là *Phái bộ LHQ về tổ chức trưng cầu dân ý tại Tây Xahara* (MINURSO)².

² Phái bộ MINURSO gồm 208 quan sát viên quân sự, 117 binh lính, 78 cảnh sát dân sự thuộc 27 quốc gia đóng góp, đó là Aentina, Áo, Bangladesh, Canada, Trung Quốc, Ai Cập, En Xanvado, Mỹ, Nga, Pháp, Gana, Hy Lạp, Ghinê, Honduras, Ấn Độ, Ailen, Italia, Kenya, Malaixia, Nigiêria, Pakixtan, Ba Lan, Bồ Đào Nha, Hàn Quốc, Thụy Điển, Uruguay và Venêxuêla. Ngoài ra còn có 123 nhân viên địa phương và 166 nhân viên dân sự quốc tế.

¹ Trong đó có Việt Nam.

Dại diện đặc biệt của Tổng Thư ký LHQ lần lượt là các nhà ngoại giao Charles Dunbar, James Backer, Alvaro de Soto, Meter van Walsum. Chỉ huy trưởng đầu tiên các QSVQS là Trung tướng Lục quân áo Bernd S. Lubenik; đứng đầu lực lượng cảnh sát dân sự đầu tiên là Trung tướng cảnh sát Canada Peter Miller.

Theo Thỏa thuận ngừng bắn giữa Maroc và POLISARIO ngày 30-4-1988, Phái bộ MINURSO kiểm soát thực hiện ngừng bắn, kiểm chứng giảm quân Maroc tại Tây Sahara, kiểm tra việc tập kết quân đội Maroc và quân POLISARIO vào những địa điểm đã thỏa thuận, giám sát phóng thích tù chính trị Xarauy, kiểm soát trao đổi tù binh, thực hiện kế hoạch hồi hương người tị nạn, nhận dạng và đăng ký cử tri tham gia bỏ phiếu, tổ chức trưng cầu dân ý tự do, đúng quy cách và thông báo kết quả trưng cầu dân ý. Trong giai đoạn triển khai ngăn ngừa đó, Phái bộ MINURSO tiếp tục kiểm soát thực hiện đình chiến.

Thực tế Phái bộ MINURSO hoạt động từ tháng 9-1991, sau khi thỏa thuận ngừng bắn có hiệu lực. Kể từ đó, về cơ bản các bên Maroc và POLISARIO tôn trọng Thỏa thuận ngừng bắn. Giai đoạn chuyển tiếp lẽ ra phải được bắt đầu khi Thỏa thuận ngừng bắn có hiệu lực và kết thúc khi công bố kết quả trưng cầu dân ý. Thế nhưng giai đoạn chuyển tiếp vẫn chưa thể bắt đầu, vì các bên Maroc và POLISARIO có quan điểm khác nhau về những yếu tố cơ bản của kế hoạch, đặc biệt là tiêu chí cử tri. Cuối tháng 8-1994, Ủy ban xác định danh tính cử tri bắt đầu công việc đăng ký cử tri tham gia bỏ phiếu; công việc này bị ngưng lại vào cuối năm 1995, do hai bên bất đồng về quyền của một số nhóm được ghi tên vào danh sách cử tri.

Tháng 5-1996, theo khuyến nghị của Tổng Thư ký LHQ, HĐBA dừng quá trình xác định danh tính cử tri cho tới khi nào hai bên đưa ra bằng chứng thuyết phục. Do đó, Ủy ban xác định danh tính, cùng toàn bộ bộ phận cảnh sát dân sự phải rút khỏi Tây Sahara. Phái bộ MINURSO giảm bớt, nhưng vẫn tiếp tục giám sát thực hiện hiệp định ngừng bắn. Tháng 5-1997, trước tình thế "tiến thoái lưỡng nan", Tổng Thư ký LHQ đã bổ nhiệm ông James A. Baker III, nguyên Ngoại trưởng Mỹ, làm Đặc phái viên Tổng Thư ký LHQ để đánh giá tình hình và đề xuất khuyến nghị lên HĐBA. Dưới sự trung gian của Đặc phái viên Tổng Thư ký LHQ, hai bên xung đột đã thương lượng, giải quyết những điểm tranh chấp chính. Tháng 9-1997, Tổng Thư ký LHQ yêu cầu Phái bộ MINURSO thực hiện kế hoạch xác định danh tính cử tri. Tháng 1-1998, HĐBA cho triển khai một đơn vị công binh dò, gỡ mìn; bổ sung một số đơn vị quân đội và cảnh sát cho Phái bộ MINURSO. Ngày 20-7-1998, HĐBA thông qua nghị quyết 1185 (1998) kéo dài thời hạn của Phái bộ MINURSO tới 21-9-1998 và sau đó cứ 6 tháng một lần, Phái bộ MINURSO lại được HĐBA gia hạn hoạt động. Việc gia hạn hoạt động cứ tiếp tục được HĐBA xem xét 6 tháng/lần cho tới nay.

Hai điểm bất đồng là vai trò chính quyền, quân đội Maroc trong giai đoạn chuyển tiếp và việc xác định danh tính cử tri. Rất khó xác định ai là người Xarauy thực thụ. Theo điều tra dân số của Tây Ban Nha năm 1974, số lượng cử tri Xarauy là 74 ngàn người. Hai bên đồng ý nguyên tắc bổ sung danh sách "những người Xarauy sinh tại trại tị nạn Tindouf" (Angiêri) của POLISARIO và "danh sách những người Xarauy chạy trốn chế độ thực

dân 'Tây Ban Nha' tới tị nạn tại Maroc và Môritani vào danh sách cử tri. Phái bộ MINURSO phải dung hòa hai danh sách này.

Quan hệ căng thẳng giữa Angiêri và Maroc khiến việc giải quyết bế tắc này thêm khó khăn. Angiêri luôn là "hậu cứ" của POLISARIO (hiện có 150 ngàn người tị nạn Xarauy ở Angiêri, đa số tập trung tại khu vực Tindouf). Maroc chỉ chấp nhận cuộc trưng cầu dân ý khẳng định "tính chất Maroc" tại miền đất tranh chấp. Maroc muốn mở rộng thành phần cử tri bằng việc bổ sung 65 ngàn người ở các bộ tộc mà POLISARIO từ chối công nhận là người Xarauy. POLISARIO không thể chấp nhận một cuộc bỏ phiếu không bảo đảm quyền tự do ngôn luận của người Xarauy.

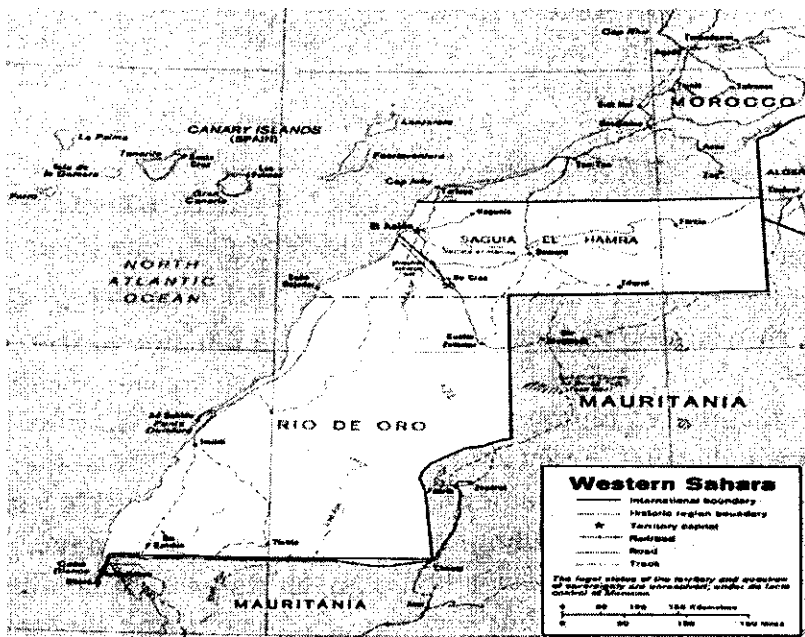
Được Angiêri và một bộ phận cộng đồng quốc tế ủng hộ, POLISARIO kiên trì yêu cầu tổ chức một cuộc trưng cầu ý dân về quyền tự quyết và ngậm đe dọa trở lại đấu

tranh vũ trang. Maroc tiếp tục tranh thủ lợi thế về thời gian và nhân khẩu để khẳng định "tính chất Maroc" tại các tỉnh miền Nam.

Năm 2003, Đặc phái viên của Tổng Thư ký LHQ ông J. Baker đưa ra "Kế hoạch hòa bình vì quyền tự quyết của nhân dân Tây Xahara". Kế hoạch này đề xuất khả năng tổ chức trưng cầu dân ý về độc lập cho Tây Xahara. Tuy nhiên, Maroc kịch liệt bác bỏ kế hoạch này. Do vậy, kế hoạch nói trên không được đưa vào dự thảo nghị quyết của HĐBA. Đây là một thất bại, nên ngày 14-6-2004, Đặc phái viên của Tổng Thư ký LHQ ông J. Baker đã đệ đơn từ chức. Điều đó chứng tỏ mức độ phức tạp của vấn đề Tây Xahara và khó khăn của LHQ.

Vấn đề Tây Xahara là vấn đề nhạy cảm trong quan hệ giữa Angiêri, Maroc, Pháp và Tây Ban Nha. Các bên đều mong muốn sớm giải quyết vấn đề qua đàm phán, nhưng khác nhau về giải pháp.

Bản đồ khu vực Tây Xahara

Nguồn: CIA World Factbook 2004

Pháp ủng hộ đối thoại trực tiếp giữa Angiêri và Maroc.

Angiêri giữ lập trường coi vấn đề Tây Xahara là vấn đề "phi thuộc địa hóa", phải được giải quyết theo quyết định của LHQ và luôn khước từ đối thoại với Maroc nếu không có sự tham gia của đại diện Mặt trận Polisario. Ngày 22-10-2004, Tổng thống Angiêri tuyên bố:

i- Không đòi hỏi chủ quyền đối với bất kỳ vùng đất nào; kiên trì ủng hộ quyền tự quyết của các dân tộc, tôn trọng các nghị quyết của LHQ về Tây Xahara;

ii- Vấn đề Tây Xahara không phải là trở ngại giữa Angiêri và Maroc;

iii- Angiêri chấp nhận mọi nỗ lực nhằm đối thoại trực tiếp giữa hai bên tranh chấp, đồng thời phải tính đến nguyện vọng của nhân dân Xarauy.

Tây Ban Nha cho rằng: các bên liên quan phải đàm phán với nhau và LHQ phải có quyết định cuối cùng về vấn đề này với sự thoả thuận của tất cả các bên liên quan.

Để thúc đẩy tôn trọng Thỏa thuận ngừng bắn giữa Maroc và POLISARIO, tháng 11/2005, Phái bộ MINURSO lập Trung tâm phối hợp hành động và Ủy ban phân tích tình hình; qua đó, MINURSO tăng cường thu thập dữ liệu, nâng cao năng lực quản lý thông tin về ngừng bắn. Nhờ đó, MINURSO vẫn đảm bảo giám sát ngừng bắn, đáp ứng yêu cầu của HĐBA đòi giảm bớt nhân viên của Phái bộ gìn giữ hòa bình LHQ. Chỉ tính riêng năm 2006, MINURSO đã tiến hành hơn 4.800 cuộc tuần tra trên bộ, gần 270 cuộc tuần tra, giám sát ngừng bắn từ trên không. Nhờ vậy, đã góp phần giảm một nửa số vụ vi phạm Thỏa thuận ngừng bắn so với năm trước.

Bên cạnh đó, MINURSO tiếp tục hợp tác chặt chẽ với Cao ủy LHQ về người tỵ nạn (UNHCR), giúp hồi hương người tỵ nạn. MINURSO hỗ trợ an ninh và hậu cần cho chương trình "thăm thân" do UNHCR tổ chức, với hơn 17.000 lượt người dân sinh sống ở vùng tranh chấp và các trại tỵ nạn ở Tindouf qua lại thăm nhau.

Hiện nay, Maroc đã chiếm hầu hết lãnh thổ Tây Xahara và coi đó là một phần lãnh thổ của mình. Trong sự biến chuyển của thời cuộc sau Chiến tranh lạnh, nhất là sau những cuộc họp cấp cao của Liên minh Châu Phi (AU), để tháo gỡ bế tắc hiện nay về vấn đề Tây Xahara, tháng 4-2007 Maroc đề xuất cho Tây Xahara được quyền tự trị trong lòng Vương quốc Maroc, cho phép thành lập chính phủ tự trị, nhưng lãnh thổ vẫn thuộc chủ quyền Maroc.

Trong khi đó, POLISARIO đồng ý đàm phán với Maroc và sẵn sàng tổ chức trưng cầu dân ý về việc sẽ là lãnh thổ độc lập hay là vùng đất tự trị trong lòng Maroc.

Đây có thể là tín hiệu tốt lành, ngõ hầu đưa tới chấm dứt cuộc xung đột kéo dài hơn 30 năm tại khu vực này. Phái bộ MINURSO được HĐBA tiếp tục kéo dài thời hạn hoạt động, giám sát ngừng bắn giữa Maroc và POLISARIO để các nhà đàm phán thương lượng giải pháp chính trị cuối cùng cho Tây Xahara.

Tài liệu tham khảo

- 1- Boutros Ghali B., " L'ONU et les opérations de maintien de la paix à la croisée des chemins", *Revue Relations internationales et stratégiques* No 11, automne 1993, pp. 7-16.
- 2- Center on International Cooperation, *Annual Review of Global Peace Operations 2007*, Lynne Rienner Publishers, Inc, Boulder, UK, 2007.
- 3- Organisation des Nations Unies, *50 ans de maintien de la paix (1948- 1998)*, New York, 1999.

